

DÜNYA EKONOMİSİNDE KÜRESELLEŞME VE BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR

Adem Şahin

İ.Ü. İktisat Fakültesi

Bilindiği üzere, dünyada 2. Savaş'tan bu yana önce mal piyasalarında başlayan daha sonra üretim mali piyasalar ve sermaye hareketleriyle devam eden, ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesi süreci yaşanmaktadır. Başlangıçta, ABD'nin tek hâkim ekonomi olarak başlattığı bu sürecin, zamanla Avrupa, Japonya ve yeni sanayileşen gelişmekte olan ülkelerin rekabeti ile karşılaştığı görülmektedir. Artık ABD tek başına değildir. Dünya artık üç hatta dört kutuplu duruma gelmiştir.

Ancak bir taraftan GATT süreci ile tarifelerde, globalleşme yönünde önemli indirimler sağlanmış görünürken, dünyada serbest ticaretin önüne, özellikle 1970'lerden sonra, yoğun biçimde yeni korumacılık önlemleri çıkarılmıştır. Bu durum üretimde küreselleşmeyi ve aynı zamanda bölgesel entegrasyonları teşvik eden bir faktör olmuştur.

Daha sonra 1980'lerde, aşırı derecede artan ticari ve ekonomik rekabet, Avrupa'nın 1950'li yıllarda başlattığı bölgesel entegrasyonların, dünyanın geri kalan bölge ve ülkelerinde yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Günümüzde küreselleşme ve bölgeselleşme, aynı anda hem birbirini tamamlayan ve besleyen, hem de ters yönde etkileyen iki vektör olarak, dünya ekonomisi ve ticaretinde etkisini sürdürmektedir.

Küreselleşme ya da dünya ile bütünleşme gibi kavramlarda ifadesini bulan bir oluşum, halen, kendi ile ters yönde hareket eden süreçlerle oranlı olarak ülkelerin gündemine gelip yerleşmiştir. Ya dünya ile bütünleşilecek veya bölgesel bir blok içinde yer alınacak, ya da marjinal bir konumda, mevcut sürecin

getirebileceklerinden yararlanmaksızın, daha da içe kapanılacaktır.

Küreselleşme ve bölgesel ekonomik bütünleşmeler, aslında, birbirinin tamamen zıddı değildir. Bir ülkenin bölgesel bir blok içinde ye alması, globalleşmenin alternatifi değil, belki onun ilk adımıdır denilebilir.

1) Globalleşmeye Yolaçan Başlıca Makro Faktörler

Ülkeler arasındaki ekonomik, kültürel ve siyasal ilişkilerin artması, dünyada ideolojik mücadele biçimi olan soğuk savaşın sonu ermesi, dünyada iletişim ve haberleşme teknolojisi ve üretim proseslerin çok hızlı gelişme ve değişmesi ile dünyanın iyice küçülmesi globalleşme denilen sürecin etkilediği bir çok makro etkenlerden birkaçıdır.

Kuşkusuz bu süreçte ekonomik faktörlerle birlikte, teknolojik gelişmenin öncü ve ağırlıklı rolü çok etkili olmuştur. Ticaret, üretim, sermaye hareketleri ve teknolojinin rekabette yeni açılımlar sağlaması, mal ve faktör piyasalarının duvarlarında incelemeler meydana getirmiştir. Makro ölçekte gelişmiş ve gelişen ülke dış ticaret politikaları, mali politikalar, kur politikaları ve bir bütün olarak iktisat politikalarının birbirine ileri derecede bağımlı hale gelmeleri, globalleşme hareketinin ortaya çıkardığı olgulardır.

İşletmeler ve şahıslar arasındaki global ölçekte yoğunlaşan ilişkiler, milli devletlerin sınırlarının gittikçe daha anlamsızlaşmasına sebep olmaktadır. Bölgesel ekonomik entegrasyon hareketlerinde ise, çok daha ileri düzeylerde, milli devlet yapısından milli devletler üstü veya ötesi yapılanmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Günümüzde artık, milli egemenlik, milli devlet gibi kavramlara, yeni ve farklı anlamlar yüklendiğine şahit olunmaktadır. Olayın bir başka yönü ise, sosyo-kültürel boyutudur. Globalleşme süreci, toplumların kültürel yapısını, uluslararası toplumsal kültür değerlerine benzeterek, uyuma zorlamaktadır. Görüntülü ve sesli medyanın, bu süreçteki rolü çok etkindir. Ancak, her ulusal kültür, dış şoklarla sarsıntıya uğrarken, bu etkileşim, yerel milliyetçi kültür değerlerini muhafazaya dönük akımları ve savunma mekanizmalarını da ortaya çıkarmaktadır.

İçinde bulunduğumuz dönemde, radikal bir dönüşümün yaşanmakta olduğunun en açık göstergesi, kapitalizm ile modernleşme arasındaki bağ kopmuş olmasıdır. Yeni üretim süreçleri ve ürünler, eskisi gibi istihdamı artırmıyor, aksine bütün dünyada hiç iş bulamayacak insanların sayısı artıyor. (KEYDER : 1993, s. 24). Globalleşme dönüşümünün, batı dünyası paralelinde,

bir kalkınmacı modernist söylem oluşturması, işin tabiatı gereği, artık pek mümkün görünmemektedir. Bu sonuç, özellikle gelişen ülkeler ve hatta gelişmiş ülkelerde kültürel muhafazakarlığı artırabilecek: yeni kavramların, sorgulanarak kabullenilmesini getirebilecektir. Japonya ve Fransa, bu konuda önlemler alırken, popüler enformasyon üzerinde egemenlik denetimi kurmaya çalışacaklardır (DRUCKER : 1993, s.204). Fransa'da kurulan bir ABD kökenli eğlence merkezinin yeterli itibarı görmeyerek, karlılığını yitirmesi, böyle bir davranış ve zihniyetin sonucu olarak düşünülebilir.

Gelişen ülkelerde ise, ikili bir kültürel yapı dikkati çekmektedir. Toplumun bir kısmı, her bakımından global kültürel yapı ile çoktan bütünleşirken, başka bir bölüm ise, kültürel milliyetçilikten yana tercih kullanmaktadır. Esasında, gelişmiş ülkelere doğru tek yönlü kültürel hamleler yola çıkar, gezegeni kuşatır; görüntüler, sözcükler, ahlaki değerler, tüzel biçimler, siyasal yasalar, yeterlilik ölçütleri, kitle iletişim araçlarıyla (gazete, radyo, tv, film, kitap, plak,video) anılan ülkelere aktarılır. Dünya haber pazarı, dört ajansın elindedir. Bunun da 2/3 ü ABD kaynaklı olup, bütün radyo, tv ve gazeteler, bunlara abonedir. Bu haber akışının, alıcıların arzularını ve gereksinimlerini, davranış biçimlerini, anlayışlarını, eğitim sistemlerini, yaşam tarzlarını "bilgilendirmemesi" olanaksızdır. Bilim, teknik, kalkınma ve ilerleme ideolojisi, böylece doğrudan doğruya, ya da öteki iletilerle bütünleşerek aktarılır. Bu noktada, mekanizmasını iyi kavramak koşuluyla, zengin ülkelerin kültür emperyalizminden sözedilebilir (LATOUCHE : 1989, s. 34-35).

Son yıllarda gelişen ülkelerde dine dayalı fikir akımlarının güçlenmesi ve bu arada İslam dininin, geleneksel eksenden çıkarak, sorgulamacı bir yeniden yoruma kavuşturulması çabaları yaygınlık kazanmaktadır. Bu durum, İslam medeniyeti ve Hristiyan batı medeniyeti gibi, rekabetin faziletine veya çatışmanın dinamizmine inanan, batı kaynaklı teorilerin konusunu da teşkil etmiştir. Dünyada halen bazı yerlerde süren sıcak çatışma bölgeleri, her iki medeniyet arasında fay kırımları biçiminde değerlendirilmektedir (HUNTINGTON : 1993, s.3).

Bütün bu gelişmeler, globalleşme sürecinin, ekonomik, kültürel, siyasal, teknolojik boyutları ile eşanlı olarak meydana gelen büyük dönüşümü yansıtmaktadır. Sürecin henüz devam etmesi, olayın değerlendirilmesi ve gelecekte alacağı biçimleri öngörmede yanlış derecesini artırabilecektir. Ancak, kapitalist ötesi toplum ekonomisinin birçok kuram ve normlarının şimdiden şekillendiğini de söyleyebilmek mümkündür.

2) Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar

Ekonomik açıdan Globalleşme ile eşanlı olarak meydana gelen bir diğer oluşum, bölgesel bloklaşma ya da bölgesel ekonomik entegrasyonlardır.

Bölgesel ekonomik entegrasyonların son yıllarda ivme kazanması, ülkelerin, çetin rekabet şartlarına birlikte karşı koyma ve genişleyen pazar imkanlarını, verimliliğini yükseltmesinde bir itici güç olarak kullanma ihtiyacından doğmuştur denilebilir.

Bölgesel ekonomik entegrasyonlara ilk örnek, 1957'de temelleri atılan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'dir. 6 üye ile başlayan, daha sonra 12, şu günlerde ise 15 ülke sayısına çıkan Avrupa Topluluğu, 1992'de tek pazar statüsü aşamasına varmıştır.

Günümüzde, hacim ve etkilediği alan bakımından diğer bir bölgesel entegrasyon hareketi, ABD-Kanada arasında daha önce imzalanarak uygulaması başlayan, serbest ticaret anlaşmasına, Meksika'nın da dahil edilerek, geçiş döneminin 1994'den itibaren çalışmaya başlaması ile ortaya çıkan NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi)'dir.

Üçüncü ekonomik kutup, belli bir anlaşmaya dayanmasa da, Japonya'nın bizzat kendisi ile, çevresindeki yeni sanayileşen ülkeler grubudur. Japonya dışında gerek Pasifik Havzası ülkeleri arasında, gerekse, Güney-Doğu Asya ülkeleri arasında, serbest ticaret anlaşmaları, daha önceden imzalanmış ve işlemektedir (ASEAN ve PARFTA gibi).

Toplam dünya ekonomisi üretimi ve ticareti ile teknolojik gelişmesinde üç temel kutup durumuna gelen ekonomik güç merkezleri, dünyadaki bölgesel entegrasyon hareketlerinin de odakları olmuşlardır. Dünyada ekonomik faaliyetlerin birkaç bölgede yoğunlaşması olarak tanımlanabilecek bölgeselleşme eğiliminin Batı Avrupa ayağı, 1991'de dünya üretiminin yüzde 32'sini, Kuzey Amerika yüzde 30'unu, Asya-Pasifik bölgesi ise, yüzde 23'ünü sağlamaktadır. Bölgeselleşme, dünya ticaretinde daha fazla dikkat çekicidir. 1992'de Batı Avrupa dünya mamul mal ticaretinin yüzde 48'ine, hizmetler ticaretinin yüzde 50'sine sahipti. Japonya ile ilk ve ikinci kuşak yeni sanayileşen ülkelerin dünya pazarlarında yükselmesiyle, bugün mal ticaretinde yüzde 23'üük paya ulaşmışlardır. Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya-Pasifik bölgesinde oluşan üçlü, 1992 itibarıyla dünya ticaretinin yüzde 87'sinden sorumludurlar (BORRMANN and KOOPMANN : 1994, s. 163-170).

Dünyada, gerek gelişmiş ülkeler arasında, gerekse, gelişen ülkeler arasında kurulan ekonomik entegrasyonların tarihi, esasen oldukça eskilere uzanır. Böyle bir sürece katılmada rol oynayan ekonomik ve siyasal faktörlerin, iyi ikili siyasal ilişkiler, yakınlık, ortak bir sınır, ticarete açıklık ve küçük ekonomik ölçek gibi faktörler olduğu görülmektedir. Ancak, ülkeler arasındaki kaynak donanımlarını doğrudan yansıtan özellikler, önemli bir açıklayıcı güce sahip değillerdir (İNCEKARA : 1995, S. 60-62).

Özellikle gelişen ülkeler arasında kurulan bölgesel-ekonomik bütünleşmeler, üretim ve ticari olarak, dünya veya bölge ekonomilerini önemli ölçüde etkileyecek boyutlara ulaşmamışlardır. Gelişmiş ülkeler arasındaki bir entegrasyon hareketi olarak Avrupa Birliği, bölge ve dünya ekonomisi ve ticaretinde etkili olan en eski ve en güçlü ekonomik blok durumundadır. Nitekim, bölge içi tercihli ihracatta Avrupa'nın (AT, EFTA, AT-EFTA) payı, yüzde 32.5, Kuzey Amerika'nın (NAFTA, ABD-Karayipler)'in payı yüzde 7.6, Asya-Pasifik (ASEAN, ANZCERTA)'in payı da yüzde 1'dir. Dünya ticaretinin bölgeselleşmesi, üç kutup arasındaki ticari rekabetin artması sonucu, yükselme göstermektedir.

3) NAFTA'nın Doğuşu ve Sebepleri

1980'li yılların ikinci yarısında, gelişmiş ülke ekonomilerinin olumlu konjonktürü sona ermiştir. Uluslararası rekabetin de zorlaması ile ABD ilk kez, 1950'den beri sürdürdüğü, yeni korumacılık uygulamaları dışındaki serbest ticaretin geliştirilmesi ve bu anlamda GATT'in desteklenmesi politikasına nokta koymuştur. Bölgesel ticari anlaşmalara, Kanada ile yaptığı serbest ticaret anlaşması (CUFTA) ile yeşil ışık yakmıştır. NAFTA, bu bakımdan ABD dış ticaret politikasında, çok keskin bir dönüşümün de göstergesi olmuştur. Gerçekten ilk kez, 2. Savaştan sonra kurulan çok taraflılığa yüksek bir geleneksel bağlılıktan uzaklaşmaktadır. Oya ABD, her zaman ticarete ayrımcılığa karşı olmuştur. J.M.Keynes başkanlığındaki İngiltere ile azünlü mücadele edilmiştir. Bunun sonunda fark gözetmeme ilkesi, GATT'in en temel ilkesi olmuştur (BHAGWATI : 1994, s. 16-24). Ancak, 1980'li yılların ikinci yarısında tekrar durgunlaşan dünya ekonomik konjonktüründe, ABD'nin, diğer güç odakları olan Avrupa Topluluğu ve Japonya ile yeni sanayileşen ülkeler tarafından, rekabette zorlanması, dönüşümü de beraberinde getirmiştir.

Elbette, rekabete zorlanmanın arka planında, verimlilikteki gelişme farklılıkları bulunmaktadır. Nitekim ABD'nin verimlilik düşüşü, diğer ülkelere oranla oldukça dikkat çekicidir. ABD'nin 1950'de yüzde 3.1 olan verimlilik artışı

oranı, 1980'de yüzde 1.3, 1990'da yüzde 1.2 olmuştur. Bu oranlar Almanya'da 1960' yüzde 7.4, 1980: yüzde 3.7 ve 1990 : yüzde 3.4'tür. Japonya'da, ise, 1960: yüzde 7.7, 1980: yüzde 5.7, 1990: yüzde 3.7'dir. 1990 yılı oranları Fransa, İngiltere ve İtalya'da ABD'ninkinden daha yüksektir (BATRA : 1993, s. 80-126).

Bu durum, 1990'lı yılların başında durgunlaşan ekonomiye paralel olarak, hem sermayenin kar haddini arttıracak hem de çevre'yi kendi isteği doğrultusunda şekillendirecek bir dizi kurumun kurulmasında, ABD'nin dayandığı en önemli faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bir taraftan Kanada ile başlayan sürece, Meksika da katılarak NAFTA imzalanmış, 1994 başında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmasının daha güneye doğru genişlemesi için ABD'nin önderliğinde yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Bu anlamda, ABD'nin Miami kentinde, Güney Amerika ülkelerinin katıldığı geniş bir toplantı yapılarak, serbest ticaretin Amerika kıtası çerçevesinde önünün açılması için kararlar alınmıştır (İNCEKARA : 1995, S.113-114).

Bir taraftan bölgeselleşme süreci, Amerika kıtasında sürerken, Aralık 1993'de GATT anlaşması da imzalanmıştır. Uzun ve tartışmalı geçen görüşmelerde, bölgesel blokların çıkarlarının korunarak, çevre için yeni yük ve maliyetler getirildiği görülmektedir. GATT anlaşması geçtiğimiz günlerde ABD Kongresi tarafından onaylanmıştır.

Bölgesel ticari bloklaşma çabaları, ABD önderliğinde Pasifik havzasına da taşınmıştır. APEC (Asya-Pasifik Ekonomi Cooperation) ülkeleri ile ABD, 1993 Aralık ayında bir serbest ticareti anlaşması için ön görüşme yapmışlar, daha sonra da Endonezya'da geniş bir toplantı düzenlenmiştir. Buna göre ABD, dünyanın en hızlı büyüyen, 21. yüzyılın ağırlık merkezi olması beklenen bir bölgeyi, Batı Avrupa'ya tercih etmiştir. Gelecekte dünya ekonomisinde ağırlığın Atlantik kıyılarından, Pasifik kıyılarına kayacağını gösteren anlaşma geçtiğimiz aylarda 18 ülkenin katılımı ile imzalanmıştır. Bu ülkeler arasında ABD ve Japonya'nın yanında Çin'in de bulunması dikkat çekicidir. Latin Amerika ve Güney-Doğu Asya'nın 2.5 milyarlık nüfus ve 15. trilyon dolar dolayındaki bir ekonomik alanını denetleyecek ABD'ye karşı, Japonya ve Çin gibi ülkelerin nasıl bir tavır takınacakları, gelecekte dünya ekonomisini de etkileyecektir. Günümüzde ABD-Japonya, ABD-Çin, ABD-AB arasında örtülü bir biçimde yürüten ılımlı bir ticari çatışmanın, gelecekte bölgeler arası açık bir ticari savaşa dönüşmeyeceğini öngörebilmek zordur. Ama, bölgelerin tümünde sermayenin kar haddinde ciddi artışlara yol açacak bir gelişme olmazsa, açık bir ticari savaşın yaşanmasının daha olası görüldüğü, kolaylıkla söylenebilir (KAZGAN: 1994, s.

62-64).

SONUÇ

Ticari bloklaşmanın, bloklardaki genişleme devam ettiği oranda, globalleşmeye olumlu etki yapacağı söylenebilir. Günümüzde iktisatçıların büyük çoğunluğu, AB ve NAFTA'nın net etkilerinin, muhtemelen net ticaret yönünde olacağı konusunda hemfikirdirler. Burada, iki ciddi ve devam eden tehlike mevcuttur. İlki, çok taraflı serbest ticarete doğru bir adım olmadığı sürece, bu tür ticari blokların yozlaşmaya yol açacağıdır. İkincisi, kıt politik sermaye ve enerjinin bölgesel ticari blokların teşvikine yönlendirilmesi, geleneksel global sistem taraftarlarının dikkatini, ikinci en iyi projesine döndürecektir. Bloklar arası ticari ihtilaflar, bütün bir çok taraflı ticaret sistemini çökertebilir. Bu çerçevede ABD'nin bölgeselleşmeyi onaylaması, en büyük endişe kaynağıdır (LAL : 1994, s. 188-197).

Gelişen ülkeler ve bu arada Türkiye, çevresindeki bloklaşmayı, milli menfaatleri ölçüsünde görürken, blok dışı ekonomik ticari ve diğer bölgesel ilişkilerinde rahat hareket edebilmenin yollarını aramalıdır. Bunun için, öncelikle iç ve dış ekonomik istikrarın acilen sağlanması gereği vardır.

KAYNAKÇA

BATRA, R. (1993) : THE POORING OF AMERICA, THE COMPETITION and The MYTH OF FREE TRADE, Mac Millan Pub Co. New York.

BHAGWATI, J. (1994) : "Which Way? Free Trade or Protection", Interview, CHALLENGE, Jan/Feb, 1994.

BORRMANN, A. KOOPMANN, G. (1994) : "Regionalisation and Regionalism in World Trade", INTERECONOMICS, July/August 1994. Hamburg.

DRUCKER, P (1993) : KAPİTALİST ÖTESİ TOPLUM (Çev : Belkis Çorapçı). İnkilap Kitapevi, İst.

HUNTINGTON, S. (1993) The Clash Of Civilization: The Council of Foreign Relation Inc. New York. : İNCEKARA, A. (1995) GLOBALLEŞME ve BÖLGESELLEŞME SÜRECİNDE NAFTA ve ETKİLERİ, İTO Yayın No 1995-14, İst.

KAZGAN, G. (1994) : YENİ EKONOMİK DÜZENDE TÜRKİYE'NİN

YERİ, Altın Kitapevi, İst.

KEYDER. Ç. (1993) : ULUSAL KALKINMACILIĞIN İFLASI, Metis Yayınları., İst.

LAL, D. (1994) : "Trade Blocks and Multilateral Free Trade", ECONOMIC AND POLITICAL INTEGRATION IN EUROPE, Ed : Simon Bulmer and Andrew Scott, Blackwell Publishers, Oxford.

LATOUCHES, S. (1989) : DÜNYANIN BATILILAŞMASI, Ayrıntı Yayınları (Çev : Temel Keşoğlu). 1. Basım, İst.